

Steck Odil Hannes, *Old Testament Exegesis: A Guide to the Methodology* (izvirni naslov: *Exegesis des Alten Testaments*, prevedel J. D. Nogalski), Society of Biblical Literature SBL, Atlanta/Georgia 1998, 202 str., ISBN 0-7885-0465-7

Ta vodič skozi metodologijo Stare zaveze uporabljajo v nemško govorečem svetu že petindvajset let; v tem času je bil tudi pregledan in razširjen. 1998 je izšel v angleškem prevodu. Namenjen je uvažanju v raziskovanje zgodovinskega pomena Stare zaveze, po avtorjevih besedah sicer v predavalnici, toda prepričana sem, da bo tudi posameznemu raziskovalcu služil kot zanesljiv spremljevalec skozi umetelno zgrajeno svetopisemsko besedilo, ki šele skrbnemu odkrivanju razodene svojo skrivnost.

Avtor v predgovoru poudari, v čem je pomen poznavanja metodologije Stare zaveze. Omogoča nam spoznati, kaj svetopisemsko besedilo želi povedati. To je pomembno, saj se starodavno besedilo ne more braniti, če v njem vidimo, kar mi želimo videti. Preživelo je svojega človeškega avtorja in zdaj potrebuje našo pomoč. Lahko postanemo njegov zagovornik, da izrazi svoje sporočilo. V tem starodavnem besedilu stojijo trditve iz različnih časov ena poleg druge. Vzeti besedilo resno pomeni, da ločimo, kar je bilo nekoč ločeno, da prisluhnemo vsakemu od različnih glasov iz različnih časov, in potujemo zopet nazaj v edinost in har-

monijo glasov v besedilu, kakršno je pred nami. To je pot, na kateri se je Bog razodel v teku nastajanja besedila.

Da lahko privedemo Božjo besedo v življenje, kar je cilj eksegeze in sploh teologije, je potrebno odkriti njen izvirni pomen. Pri tem se orientiramo po vprašanjih o zgodovinskem razumevanju besedila: kakšno je bilo prvotno besedišče in besedilo, kakšne so bili vzorci govora in kakšno teološko pojmovanje avtorja in njegovih sodobnikov, kakšno zgodovinsko ozadje predpostavlja besedilo itd. Na ta vprašanja odgovarjajo tekstna kritika, literarna kritika, kritika izročil, redakcijska kritika, kritika oblik, določitev zgodovinskega okolja. Ekseget pa se mora najprej vprašati, kaj besedilo pomeni v današnjem svetu, kakšen vtis in učinek napravi danes. Ti vtisi vplivajo na zgodovinsko razumevanje besedila in predstavljajo hermenevtično edinost med besedilom in bralcem, ki mora biti ponovno vzpostavljena v aplikativnem razumevanju po eksegetski zgodovinski interpretaciji.

Skozi knjigo so zapovrstno obdelane vse posamezne stopnje. Najprej razlagalec pristopi k razumevanju besedila kot sestavnega dela današnjega sveta z zavestjo, da ima besedilo realno sporočilo v konkretnem času bralca. Nato preide k razumevanju besedila kot sestavnega dela njegovega zgodovinskega sveta, da bi dosegel vsestransko zgodovinsko dojemanje zgodovinskega prizorišča, izvora, namena, pomena in učinka besedila v nje-

govem času. Na tej stopnji naj bi se udomačil z besedilom, tako v svojem jeziku kakor v hebrejskem. To je čas za ustvarjalna eksegetska odkritja pred uporabo metod in sekundarne literature, ko se bodo ta odkritja potrdila, preverila in razložila.

Nato avtor poda pregled metod starozavezne eksegeze. Njihov cilj je, da izluščijo različne sloje analitično, da se odkrije razvoj besedila sintetično, v njegovem zgodovinskem poteku. Besedilo so na vsaki stopnji pogojevali avtor, posebnosti njegove govorice, načini govorice v avtorjevem kulturnem svetu, pojmi in miselne strukture v njegovem intelektualnem svetu, zgodovinske in sociološke okoliščine, zgodovinske okoliščine nagovorjenih ... Eksegeza odkriva, kako so te pogojenosti utelešene v posameznem besedilu. Tako npr. tekstna kritika kot prva odkriva izvirno besedišče z analizo hebrejskega besedila in starih prevodov. Literarna kritika raziskuje literarno celovitost oziroma sestavljenost besedila in njegovo širše sobesedilo. Kritika ustnega izročila raziskuje besedilo od njegove prve zaznavne ustne oblike do najstarejšega literarnega zapisa. Kritika zgodovine izročil raziskuje značilnosti besedila, ki izhajajo iz intelektualnega, teološkega ali versko-zgodovinskega konteksta, raziskuje tudi miselne strukture in pojmovne sisteme, ki jih je pisec mogel uporabiti, kakor tudi intelektualne, teološke in versko-zgodovinske kontekste same.

Središče knjige predstavlja natančen opis vsake metode s posameznimi koraki. S pomočjo različnega tiska in obrob ločuje dele za začetnike v raziskovanju in za tiste, ki so že daleč v tej vedi. Vsako metodo obravnava v odnosu z drugimi. Ob vsaki podaja tudi izčrpno bibliografijo. Poleg natančnega in jasnega vodenja skozi metodologijo raziskovanja se ta del odlikuje z razlagami, ki pomembno prispevajo k razumevanju zgradbe in pomena svetopisemskega besedila.

Literarna kritika raziskuje plati besedila, iz katerih je bilo sestavljeno v procesu razvoja. Pomenljiva je ugotovitev, da zadnja izdaja ni spremenila formulacij starejših verzij, temveč jih je ohranila, razširila, preuredila, torej vključila v besedilo. To je bilo storjeno v težnji, da dotedanje besedilo aktualizirajo za novi čas. To prilagajanje besedil in vedno nove aktualizacije ob ohranjanju starih je prineslo v besedilo nedoslednosti. Te so znamenja njegovega ustvarjalnega razvoja ob sodelovanju več avtorjev skozi stoletja. S tem dodajanjem novih besedil ali včlenitve besedila v drugi sklop so se spremenili pomenski poudarki posameznega besedila. Eksegeza išče te pomene zaradi polnosti pričevanja znotraj Stare zaveze in tako odkriva mnogo vrstnost pojmovanja Boga.

Kritika ustnega izročila je potrebna v primeru, da je besedilo pred zapisom obstajalo v ustni obliki. Daje vpogled v razvoj in izvor besedila, njegov namen in uporabo v konkretnih okoliščinah in v insti-

tucije v Izraelu. Začne z najstarejšo literarno homogeno verzijo besedila, ki jo odkrije literarna kritika, in raziskuje nazaj v obdobje ustnega izročila in oblikovanja besedila. Potem raziskuje v obratni smeri: razvoj od prve razpoznavne ustne oblike do najstarejše pisne formulacije. Pogosto so bili načrt, oblika in bistvene poteze določeni v fazi ustnega izročila, zlasti v pripovednih besedilih. Kritika ustnega izročila tako odpira možnost, da odkrijemo pot Izraelove vere, posebno od začetka Izraelove zgodovine.

Zgodovino ustnega izročila je težko slediti. Večja gotovost je v ugotavljanju zgodovine pisnega besedila: tu najdemo ustaljene formulacije in literarne kontekste za določeno besedilo, jezikovne nedoslednosti besedila v njem samem ali znotraj konteksta. Njim se posveča redakcijska kritika, ki proučuje literarne dele kot elemente zgodovinskega transformacijskega procesa v okviru razvojne zgodovine besedila. Prej obstoječi material je bil vključen v novo besedilo oziroma različne literarne enote je urednik razporedil in združil v novo celoto. Redakcijski proces vključuje različne oblike uredniških dodatnih komentarjev, prestrukturiranje sprejetega besedila, ki da besedilu nov pomen, združitev prej obstoječega besedila z novim v novo celoto, ki da obema besediloma nov pomen. Seveda imamo v Svetem pismu tudi literarno homogena besedila, ki so bila zapisana brez predhodnega ustnega izročila in v

celoti, brez dodajanja novih besedil.

Kritika oblik ugotavlja, kako je besedilo postavljeno v svoj obstoječi jezikovni svet. Avtor deleži na jezikovnem svetu, ki že obstaja, iz njega vzame že obstoječe oblike in možnosti, da priobči, kar želi povedati. Elementi, ki tvorijo jezik, tako besedišče, sintaktična pravila, stilistične posebnosti, se razumejo kot del obstoječe jezikovne oblike in možnosti za raven zvoka, besed in stavkov. Ustaljeni govorni vzorci - literarne vrste - so posebnega pomena. Predstavljajo jezikovni načrt za besedilo. V času Stare zaveze so bile izjave formulirane v skladu z obstoječimi literarnimi vrstami, nikakor ne svobodno in samovoljno. Izbira jezikovnega vzorca je bila odvisna od tega, pod katerim vidikom je hotel avtor sporočiti določena dejstva, kakšen namen je imel s sporočilom. Zato je treba biti pozoren na življenjski proces, v čigar okviru se nahaja jezikovni izraz oziroma govor (Sitz im Leben). Tako je npr. danes smrt osebe lahko predstavljena na različne načine, v različnih jezikovnih vzorcih, odvisno, s kakšnim namenom in za koga (osmrtnica, zdravniška ugotovitev vzroka smrti, potrdilo o smrti, osebno taktno obvestilo sorodniku, pogrebni govor itd.). Poslušalci živijo v istem jezikovnem svetu in lahko iz uporabljenih oblik ugotovijo namen govornika. Le-tega skušamo izvesti iz jezikovne oblike tudi pri starozaveznem govorniku. Ker pa nam jezikovni svet Stare zaveze ni več

domač, moremo to ugotavljati v procesu rekonstrukcije oblik. Ta pa je omejen z našim nepoznavanjem.

Kritika oblik proučuje besedilo pod štirimi vidiki: njegovo jezikovno obliko, literarno vrsto (staro orientalsko življenjsko okolje predstavlja pomemben dejavnik za prepoznanje vrst in stereotipnih življenjskih situacij, ki so dale povod za posamezne vrste), zgodovino literarne vrste in življenjski položaj (Sitz im Leben - določen jezikovni vzorec se namreč povezuje s specifičnimi sociološko-kulturnimi pogoji in realnostmi).

Kritika pisnega izročila raziskuje zgodovino delov besedila, iz katerih je bilo oblikovano določeno besedilo, dokler ni doseglo dokončne oblike. Vprašuje, do kakšne stopnje so bile vsebine avtorjevih trditev določene z obstoječimi elementi iz avtorjevega intelektualnega sveta. V Stari zavezi se nahajajo raztresene različne miselne strukture, podobe, teme (npr. izhod iz Egipta, Gospodov dan, »vrnitev« pri prerokih), ki so nastale v različnih institucijah in krogih, kot so modrostni krog, kulturna poezija, duhovništvo, pravno področje, kraljevski dvor, preroško izročilo ... Kritika pisnega izročila se sprašuje po staroizraelskem pogledu na svet skupaj z njegovimi specifičnimi miselnimi vzorci. Ti vzorci izražajo versko in teološko prepričanje, ki določa dojemanje realnosti (npr. da videti Boga vodi v smrt, ali da je svet razdeljen na to, kar je čisto, in kar je nečisto).

Posamezni izrazi so lahko sprejeli pomen, ki daleč presega njihov leksikalni pomen. Tudi določen rezervoar znanja in zavedanja je pripadal ustaljeni vsebini, ki je bila avtorju na razpolago in jo je uporabil pri oblikovanju besedila. Iz vsebine je možno ugotoviti, ali izraža znanje, ki ga je avtor pridobil z izobraževanjem ali iz izkustva.

Končno je treba besedilo zgodovinsko umestiti. Vsako od starozaveznih besedil je bilo zakoreninjeno v določeni zgodovinski situaciji, proglašeno v določenem času in kraju, določenim naslovljenjem, sestavljeno od avtorjev različnih intelektualno-teoloških formatov. Ni ga mogoče razumeti brez pogleda na okoliščine in pogoje, ki so pogojevali besedilo. Raziskovalec se sprašuje po avtorju, t. j., po njegovem religiozno-intelektualnem in družbenem položaju, in naslovljencih, kar daje ključ za odkritje namena, perspektive in sploh posebnosti določenega besedila.

Cilj eksegetskega postopka je razlaga besedila, t. j. na znanstveni dokumentirani način določiti zgodovinski pomen besedila. Le-tega pa je potrebno predstaviti v luči današnjega časa. Interpretacija skuša določiti materialni namen, ki ga je besedilo imelo v svojem času. Torej ne le subjektivnih namenov avtorja besedila, kajti vsebina besedila presega izvirno hoteni zgodovinski namen avtorja. Interpretacija raziskuje, kaj je avtor nameraval, in to, kar presega njegov namen in kar so njegovi poslušalci razumeli. Zgodovinsko raziskuje

namen in razsvetljujočo moč, ki jo besedilo poseduje objektivno v realnosti svojega časa ter išče teološko globino pomena za danes. To ne pomeni zelo splošnih teoloških trditev. Besedilo je imelo določeno sporočilo v konkretnih zgodovinskih okoliščinah. Interpretacija skuša odkriti celoten obseg pomena v vseh delih besedila.

Ekseget se bo zato moral vživeti v zgodovinsko situacijo časa, iz katerega izvira odlomek in jo rekonstruirati. Potem bo skušal zajeti sporočilo besedila kot živi proces v njegovem zgodovinskem času. Med drugim se bo vprašal, kaj je avtor hotel doseči, katero izkustvo iz svojega časa je želel razjasniti in nanj vplivati, katera izkustva in vidike realnosti svojega časa je želel povezati s sporočilom o Bogu, kakšno držo do človeštva, Izraela, določenih skupin in oseb svojega časa je želel vzpodbuditi, kakšen odziv je besedilo izzvalo pri poslušalcih ... Kadar je avtorjev izvirni namen presežen, postane namen besedila viden v procesu izročanja, npr. pomen izhoda iz Egipta daleč presega izkustvo skupine, ki ga je doživela; pomen kraljevskih psalmov, ki so poveljevali moč Davidove dinastije, se po izgnanstvu poglobi v mesijansko pričakovanje.

Rezultat procesa interpretacije skuša razlagalec prevesti v naš čas, da bi sprejeli, k čemur nas obvezuje besedilo, saj ni zgodovinsko omejeno. Besedilo predstavlja življenjski proces, želi življenjske procese vzpodbuditi, opozarja na po-

manjkljivosti v našem svetu, nam daje nove vzpodbude za naš odnos do sebe, sveta in Boga.

V zadnjem delu knjige avtor ponazori metodološki proces na odlomku 1 Mz 28,10-22, ki sodi v večje pripovedno sobesedilo poglavij 29-35. Pokaže, da se deli na dva glavna dela, razodetje Boga v sanjah (28,12-15) in Jakobov odziv (28,16-22), ta dva pa na več manjših delov (videnje, Božje razodetje kot govor, Jakobova reakcija osupljenosti in več sklepov: Gospod je bil tukaj, strah, hiša Božja, postavitve kamna za spomenik, preimenovalje kraja, zaobljuba). Avtor grafično ponazori njihovo simetrično zgradbo. Središče enote je Božji prihod v določeno Jakobovo življenjsko situacijo, ki jo potrjuje in preobraža.

Nato se avtor posveti vprašanju, kje, kdaj, zakaj in od koga je nastalo to umetelno in premišljeno zgrajeno besedilo. Ugotavlja, da v končni obliki ni bil več Jakob ali očaška skupina, ki je oblikovala obzorje besedila, temveč Izrael kot ljudstvo, čigar obstoj je bil tukaj utemeljen na Božji obljubi Jakobu, očetu dvanajstih rodov. Ekseget bo pozoren na posebne poteze v besedilu, tako npr. da ima 1 Mz 28 dve osrednji temi: Jakob na poti in njegovo odkritje kultnega kraja v Betelu. Toda Betel je bil že pred izraelski kraj, kjer so častili boga Ela. To usmeri raziskovalca k vprašanju, če ni morda v ozadju Jakobove zgodbe kanaanska pripoved o nastanku svetišča v Betelu. To bo odkrival v metodološki ob-

ravnavi. Pri tem je vodilno vprašanje, v kakšnem literarnem, zgodovinskem in teološkem kontekstu se nahaja to besedilo.

Odkrijejo se tri reference na ta dogodek, kar govori za starejše skupno ustno izročilo, ki je bilo del večje pripovedne enote, ciklusa Jakob-Ezav-Laban. Je to najstarejše ustno izročilo? Nenavadno je še vedno, da sta dva cilja: opravičenje svetosti kraja Betela z njegovim poimenovanjem ter varstvo Jakoba na poti. Primerjave z drugimi besedili pokažejo, da je temeljna literarna vrsta v 1 Mz 28 saga o odkritju kultnega prostora, razodetje Boga ustanovitelju kulta, poimenovanje kraja. Toda Betel je bil že predizraelsko svetišče in je obstajal že v očaški dobi. 1 Mz 28,11-12.17-18 in ime Bet-el vsebujejo predizraelske predstave iz starega orientalskega kanaanskega sveta. Začetek pripovedi je kanaanska kulturna etiologija za kanaansko svetišče v Betelu. Zgodovina verstev pa usmerja še dalje v preteklost: kamen kot spomenik govori za bivanje božanstva ne v nebesih kot pri kanaanskih božanstvih, temveč pričuje za predkanaansko megalitsko kulturo kamene dobe v Palestini. Prva sprememba je prav sprejem tega svetišča s strani Kanaancev, ki so v njem začeli častiti nebeškega Ela. Betel je postal zanje Božja hiša in nebeška vrata. To je sprejela tudi proto-izraelska Jakobova skupina. Identificirali so Ela, ki so ga tam častili Kanaanci, z Bogom svojih očetov. Očaka Jakoba so vključili v

pripoved kot ustanovitelja tega kulta.

V nadaljnjem razvoju izročila se je težišče premaknilo od Betela na Jakoba in dalje na Izrael in njegovo odrešenjsko zgodovino. Zanimanje za svetišče v Betelu popolnoma zamenja Jahvejevo zavzemanje za Izrael. Vse obljube očakom se vzpenjajo proti 1 Mz 28,13-15 kot višku očaških obljub: dežela, potomstvo, blagoslov narodov (prim. 1 Mz 12). To na svoj način ugotavlja vsaka posamezna kritika. Tako dolga zgodovina izročila, kot jo ima 1 Mz 28, razodeva opazne spremembe v svetovnem nazoru, miselnih vzorcih, verskih in teoloških prepričanjih, kar vse je oblikovalo besedilo. Preprosto obzorje češčenja božanstva v svetem kamnu v Betelu odstopi mesto Betelu kot božanski palači Boga nebes in zemlje, ki biva v nebesih, a po posrednikih deluje na zemlji (specifična arhitektura njegovega templja). Jakobova skupina spremeni in poglobi pripoved z zgodovinskim izkustvom Boga svojih očetov, ki nadalje preide v univerzalistično zgodovinsko perspektivo Jahvista. Vsi ti pogledi, pojmovanja in prepričanja so-bivajo v 1 Mz 28. Tako vidimo sporočilo: da je to ljudstvo, Jakobovi potomci, zdaj močno in v svoji deželi, to ni neko nepojasnjeno profano-politično dejstvo. To je uresničenje obljube očetom s strani zvestega Boga Jahveja. Izrael ima svojo identiteto iz te obljube. V času izgnanstva obljuba v 1 Mz 28 utrjuje pričakovanje in opravičuje upanje nasproti povsem

drugačnemu trenutnemu izkustvu. Pomen pripovedi določa zdaj njena vključenost v veliko zgodovinsko delo z devteronomističnimi in duhovniškimi naglasi, ki sega od stvarjenja do izgnanstva. V vseh teh stopnjah izročila leži težišče besedila v obljubah.

Končno se avtor vpraša o pomenu te pripovedi za sedanjost. Odkriva ga v njenem naglašanju daru dobrohotnega Boga, ki deluje v sedanjosti, tudi v času ponižanja. Bog se obrača k zemlji, se pusti najti in vzdržuje življenje. Besedilo kaže, kako zatekanje v nadomestila za sveto vendarle kliče po kraju gotovosti in srečanja. Zgodovina izročil kaže na globino pomena 1 Mz 28. Ta globina je za kristjane prisotna v Kristusu. On je sveti kraj Božjega obračanja k svetu, On je oseba, ki zagotavlja obljubo Božjega spremstva in vzdrževanja življenja. Besedilo kaže na Kristusa, ki omogoča obvladati nasprotujoča izkustva greha, trpljenja in smrti posameznika in grožnje vsemu človeštvu. Na Kristusa, ki vodi človeka na pot, ki se ne uresniči na zemlji, ampak pelje preko vseh nevarnosti človeške eksistence k Bogu. Jezus je rekel Natanaelu: »Resnično, resnično, povem vam: Videli boste nebesa odprta in Božje angele hoditi gor in dol nad Sinom človekovim« (Jn 1,51).

Pričujoči vodič v metodologijo eksegeze Stare zaveze je delo, ki ne le opraviči, temveč presega to oznako. Njegovi vizualni razdelitvi na uvajanje začetnikov in na-

predujočih raziskovalcev, skupaj s sistematičnim vodenjem skozi vse korake z vprašanji, razlagami, primeri, opozarjanjem na medsebojne povezave, z izčrpno bibliografijo, se pridružijo dragocene vsebinske informacije na vseh ravneh. Avtor s tem nevsiljivo prepriča bralca, da je v navidez še tako preprostem svetopisemskem besedilu moč odkriti neizčrpno bogastvo pomenov. S tem nas povabi, da se podamo na pot raziskovanja, ki obilno poplača vloženi trud.

Terezija s. Snežna Večko